

HRVATSKI BAN JOSIP JELAČIĆ BUŽIMSKI

Piše: Dominik Deman

Podrijetlo obitelji, rođenje, djetinjstvo, rana mladost i školovanje

Prvo spominjanje obitelji Jelačić može se dovesti u svezu sa srednjovjekovnom Bosnom. Povijesni podaci spominju Stanoja Jelačića 1381. godine kao službenika bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića. Ne može se sa sigurnošću tvrditi da su ovi Jelačići izravni preci slavnoga hrvatskoga bana. Obitelj Jelačić je svoju službu domovini započela još u vrijeme Frankopana-Slunjskih. Četiri stoljeća pripadnici toga roda bijahu ratnici, istaknuti krajiški časnici, visoki vojni zapovjednici, državnici, svećenici, prosvjetitelji, dobrotvori i pisci. U XVI. stoljeću u Psunju se pojavljuju obitelji Jelačića, ali se dolaskom Turaka one sele u Liku, Turopolje i dalje. U Lici kod Gospića se nalazi znamenito utvrđenje Bužimski, čije ime se dodaje kao pridjevak obitelji Jelačić. Ono se prvi put spominje u svezi s jednim Jelačićem početkom XVI. stoljeća. U XVII. stoljeću su živjela znamenita braća Jelačići: Janko i Stjepan. Stjepan, pradjed hrvatskoga bana Josipa Jelačića, bio je podžupan Zagrebačke županije, podban i podzapovjednik Banske krajine u razdoblju od 1695. do 1710. godine. Prvi je počeo rabiti pridjevak Bužimski uz svoje prezime. Franjo Jelačić (1746.–1810.), otac slavnog hrvatskog bana, iz kurilovačke loze plemićke obitelji Jelačić, bio je vojnik i časnik Habsburške monarhije koji se istaknuo na bojištima diljem Europe u vrijeme takozvanih Napoleonovih ratova koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Majka Josipa Jelačića zvala se Ana, rođena Portner.

Josip Jelačić je rođen u Petrovaradinu 16. listopada 1801. godine, u vrijeme kada je njegov otac Franjo bio na vrhuncu zapažene vojne karijere i kao podmaršal od 1800. godine zapovijedao krajiškom divizijom u Petrovaradinu. Istoga dana, 16. X., novorođeni Josip bio je kršten u župnoj crkvi Sv. Jurja u Petrovaradinu, koju su podigli isusovci stoljeće ranije. U maticama krštenih iste župe upisan je u godini 1801. pod rednim brojem 2, na stranici 312, a pod imenom JOSEPHUS GEORGIUS FRANCISCUS JELACHICH, kao legitimni sin oca: „Illustrissimus Dr. FRANCISCUS Liber Paro JELACHICH de Buzin Insignis Ord.: Maria Theresia Militaris Campi Marschalis Cocumtenens“ i majke: ANNA e Liberis Baronihus PORTNER de hafflein conthorabis ejus“. Kum na krštenju malom Josipu je bio: „Excellentissimus D.D: GEORGIUS DE GYNEL: Paro, Eques Ordinis S. Elisabetha et S. S. Stephani generalis Campi Marschalis Cocumtenens ac Comendans combinationorum militarindans Conthorale D: Claranta de LOVASZ“, krstio ga je upravitelj župe dr. Damianus Nützl.

Rano djetinjstvo maloga Josipa, kojeg su odmila zvali Pepi, obilježile su selidbe. Franjo Jelačić je služio u Petrovaradinu i u Karlovcu, a poslije nepravednog umirovljenja, 1805. godine se povukao u kuću na zagrebačkom Gornjem gradu. Obitelj je često boravila i u obiteljskom ljetnikovcu, skromnom drvenom dvoru u Kurilovcu. U osmoj godini Josip je započeo svoje školovanje u Theresianumu, bečkoj akademiji, najelitnijoj plemićkoj školi u cijeloj Monarhiji. Primljen je milošću samoga cara Franje I., tijekom školovanja pokazivao je veliko zanimanje za vojništvo, zemljopis, povijest, govornišтво i strane jezike. Bio je jedan od najboljih pitomaca Theresianuma. Bio je vješt mačevalac, odlični strijelac i spretni jahač. Na početku svog boravka u Beču mali Josip je imao susret koji je pamtió cijeli život. Osobno je upoznao slavnoga vojskovođu i cara, Francuza Napoleona Bonapartea. Dok je Napoleon u velebnom dvorcu Schönbrunn obavljao smotru tri carske straže, jedan zarobljeni austrijski general dobio je dopuštenje predstaviti Josipa caru, jer je ime Josipova oca bilo dobro poznato francuskim generalima. Bonaparte je dječaka pogladio po kosi i lagano ga potegao za uho.

Vojnička služba

Barun Jelačić je završio bečki Theresianum kao odlični diplomant 1819. godine i od tada započinje njegov vrtoglavi uspon u činovima, častima i podvizima u korist carstva i hrvatskoga naroda. Vojničku karijeru Josip je započeo kao potporučnik stupanjem u Treću konjaničku pukovnicu u Galiciji kojom je zapovijedao barun Vinko Knežević, ujak Jelačićeve

majke. Uobičajen časnički život, obilježen promaknućima i napredovanjem u službi, prekinula je teška bolest grla (1822.–1825.), tijekom koje je boravio u Zagrebu i Kurilovcu. U svoju postrojbu se vratio 1825. godine kao natporučnik. Godine 1828. iz Beča ponovno odlazi u Galiciju, a u rujnu 1830. u Ogulin, gdje postaje zapovjednikom (podkapetan) Sedme satnije Treće graničarske pukovnije. Cijela ova pukovnija bila je premještena u Lombardiju zbog nemira koji su zahvatili Italiju. Ovdje je Jelačić usavršavao vojnu vještinu sve do 1835. godine.

Vratio se u Ogulin gdje je izvojevao pobjedu u sukobu s osmanskim graničarima kod Velike Kladuše i tako stekao naklonost cara Ferdinanda V. Tom prigodom je zadivio osmanskog zapovjednika Mahmud-bega Bašića iz Bihaća, koji mu je darovao rasnoga konja, bijelca, nazvanog Arapin, na kojemu je Jelačić kasnije išao na bansko ustoličenje i u vojnu na Madžarsku. U veljači 1837. je promaknut u bojnika (majora) 48. pješačke pukovnije u Zadru i pobočnika namjesnika Dalmacije. Često je putovao po Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori. Po Velebitu je pratio poznatoga botaničara, saskoga kralja Fridrika Augusta. Nakon uspješno obavljenih dužnosti, imenovan je početkom svibnja 1841. potpukovnikom Prve banske pukovnije u Glini, a već u listopadu 1842. postao je njezin pukovnik i zapovjednik. Jelačić se zalagao za poboljšanje životnih uvjeta graničarskog puka. Sa svojim vojnicima sagradio je 1843. godine cestu između Gore i Petrinje. Zbog velikih ratnih zasluga Jelačić je za samo godinu dana bio promaknut čak tri puta: od pukovnika u general-bojnika, zatim u podmaršala, te na kraju u generala topništva.

Josip Jelačić u revoluciji 1848./49.

U ove dvije godine revolucionarna zbivanja su zahvatila gotovo polovicu Europe. Revolucija je zahvatila Francusku, Njemačku, Apeninski poluotok (Italiju) i višenacionalnu Habsburšku monarhiju. Ova događanja su poznata i kao „proljeće naroda“. U vrijeme ovih događaja polovicom XIX. Stoljeća, u južnom dijelu Austrijskog carstva došlo je do sukoba madžarskog i hrvatskog pokreta. Uzrok tomu je što su se politički ciljevi dvaju pokreta u bitnome razilazili. Madžarski pokret, predvođen Lájosom Kossuthom, zalagao se za jedinstvenu Ugarsku od Jadrana do Karpata, ne priznajući autonomni položaj koji je Hrvatska već stoljećima uživala u okvirima zajedničke države. Ugarski pokret je nastojao provesti madžarizaciju, koja se napose ogledala u donošenju zakona po kojem se madžarski jezik obvezatno uči u svim školama. Kossuth je čak poricao hrvatsko ime i narodnost. U ovim burnim vremenima veliku ulogu za hrvatski pokret imao je upravo Josip Jelačić. Bečki dvor je vješto iskoristio hrvatski pokret, kao i srpski pokret u južnoj Ugarskoj, protiv madžarskog pokreta i uspio je očuvati cjelovitost monarhije suzbijajući slavenske nacionalne interese.

Ferdinand I. (V.) Habsburgovac je u Beču 23. ožujka 1848. imenovao Josipa Jelačića hrvatskim banom i tajnim kraljevim savjetnikom, a također ga je unaprijedio u čin generalmajora i zapovjednika obiju banskih pukovnija, glinske i petrinjske. Dva dana kasnije, 25. ožujka, u Zagrebu je Narodna stranka sazvala Narodnu skupštinu koja je donijela svoj politički program u 30 točaka, poznat pod nazivom „Zahtijevanja naroda“. Najvažniji zahtjevi su bili: uvođenje narodnog jezika, ukidanje kmetstva, saziv Hrvatskog sabora, osnivanje narodne vojske, opće pravo glasa, sloboda tiska... Prva točka se odnosila na izbor Josipa Jelačića za hrvatskoga bana: „Budući da se u izvanrednom položaju nalazimo, i za povratjenje zakonitog stanja potrebno je, da imademo zakonitu vèrhovnu glavu: zato izabramo jednodušno bana trojedne kraljevine *Barona Josipa Jelačića Bužinskoga*, muža svoga naroda povèrenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapovèd nad vojskom granice i pravo razpisivanja sabora.“ Predstavnici Narodne skupštine su predali narodne želje vladaru u Beču, ali ih je on odbio potvrditi, obrazlažući svoju odluku time da ove narodne želje nisu bile usvojene u Hrvatskom saboru koji je pravno jedino mogao slati vladaru prijedloge na usvajanje. Vladar se jedino bio složio s izborom Jelačića za hrvatskog bana, jer je ta odluka već ranije na dvoru

donesena. Josip Jelačić je 8. travnja u Beču položio bansku prisegu i bio je imenovan feldmaršallajtnantom i vojničkim zapovjednikom u banskoj i krajiškoj Hrvatskoj.

Ugarski je sabor 11. travnja izglasovao zakone u kojima je zanemario tradicionalnu hrvatsku autonomiju tako da je Jelačić 19. travnja prekinuo odnose Hrvatske s ugarskom vladom. Kada se dan prije ban vratio iz Beča, 18. travnja, razdragano je mnoštvo hrlilo na ulice Zagreba pozdraviti ga. Održao je kratki govor na Markovu trgu nakon čega su ga uz gromko klicanje građani podigli uvis. Ban je posebnim proglasom od 25. travnja 1848. ukinuo kmetstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. Ovim događajem su seljaci postali vlasnici samo onih poljoprivrednih površina koje su bile regulirane marijaterezijanskim urbanima iz druge polovice XVIII. stoljeća, ali ne i krčevinskih i činženih zemalja, livada i vinograda koji su ostali u rukama bivših feudalaca. Ban je proglasio hrvatski jezik službenim i u svibnju iste godine je osnovao Bansko vijeće kao svojevrsnu vladu Trojedne kraljevine. Ova hrvatska vlada je imala šest odsjeka. Jelačić je raspisao i izbore za prvi zastupnički Hrvatski sabor.

U Zagrebu je 4. i 5. lipnja 1848. upriličeno svečano bansko ustoličenje. Promatrajući mnoštvo kočija koje su prevozile dostojanstvenike u grad Zagreb kako bi prisustvovali ovom događaju, francuski grof Edgar Corberon usporedio je Jelačićev ulazak u Zagreb s Napoleonovim ulaskom u Pariz nakon povratka iz izgnanstva na Elbi. Svečano ustoličenje i banska prisega su obavljena na Trgu svete Katarine. Nakon što je prisegnuo, Jelačić je po starom običaju, uz poklike „Živio“ i pucnjavu topova triput dignut uvis. Obred ustoličenja je nastavljen u crkvi Sv. Marka, a zatim i u pravoslavnoj crkvi Sv. Preobraženja, gdje je srpski patrijarh Josif Rajačić iz Srijemskih Karlovaca ustoličio bana, budući da je zagrebački biskup Juraj Haulik bio spriječen. Proslava se potom premjestila u Banske dvore, a bila je popraćena predstavom u kazalištu i općim narodnim slavljem. Svečanost banskog ustoličenja pratila je svečanost otvorenja prvog hrvatskog građanskog Sabora na temelju izbornoga reda utemeljenog po načelima građanskog liberalizma, s ukupno 191 zastupnikom.

Madžari su u Beču radili protiv bana i car Ferdinand V. je 10. lipnja potvrdio odluku ugarske vlade da se Jelačić smijeni, nadajući se da će se mirnim putem moći dogovoriti s Madžarima. Sam ban to nije znao kada je 19. lipnja prispio u Innsbruck, gdje se tada nalazio Ferdinand V. Tada se dogodio interesantni susret između bana i nadvojvotkinje Sofije, majke budućega cara Franje Josipa. Jelačić se predstavio riječima: „Stigli su, Carsko Visočanstvo, Vaši pobunjenici“, na što je ona odgovorila: „Ali, ne, nemojte tako dragi bane. Naprotiv, Vi ste naša jedina nada, naš najjači oslonac.“ Unatoč ovome, ban nije bio tada osobito milostivo primljen na dvoru. Tamo je i objavio proglas kojim je umirio krajiške postrojbe u Lombardiji. Jelačić je tek na povratku u Hrvatsku, 20. lipnja, iz novina doznao za svoje smjenjivanje i sigurno je bio neugodno iznenađen. To ga nije omelo, niti je izgubio sabranost i mirnoću, a na pitanje svoje pratnje što im je činiti, odgovorio je: „Poći na svoje položaje i u vjernoj službi umrijeti za cara ili mu uz Božju potporu pomoći.“ U Zagrebu je vijest o Jelačićevoj smjeni izazvala pravu pomutnju i uznemirenost, Hrvatski sabor je zbog toga prosvjedovao 21. lipnja pa je vladar povukao odluku o Jelačićevoj smjeni. Pri ponovnom dolasku u Zagreb, 29. lipnja, mnoštvo je bana iznova dočekalo u zanosu. Dočekalo ga je i pismo nadvojvode Ivana koji ga je pozivao natrag u Beč na nove pregovore s Madžarima, čemu se on odazvao iako više nije gajio nade da je sporazum moguć mirnim putem. Sabor je toga dana zbog seljačkih nemira i opasnosti od Madžara povjerio banu izvanredne ovlasti i pristao da se opremi vojska.

Narodni zastupnici Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 6. srpnja upućuju proglas narodu u kojemu upozoravaju na sve okolnosti vezane uz pregovore s Madžarima. Hrvatski sabor je početkom srpnja 1848. prestao s radom, ali je prethodno „Manifestom naroda hrvatsko-slavonskoga“ europskoj javnosti objavio želju Hrvata za slobodom. Sredinom srpnja 1848. godine ban je pošao u Slavoniju i Srijem kako bi oslabio utjecaj madžarskih podstrekača, a potom u Beč na pregovore s Madžarima. U ovim krajevima Jelačić je proveo dvanaest dana. U Iloku je 21. srpnja na skupštini Srijemske županije održao

govor u kome se napose oslikava njegov odnos prema rodnom kraju. U Srijemu je bilo teško stanje jer su srpski ustanici u južnoj Ugarskoj nastojali Srijem pripojiti novoj političkoj jedinici, Vojvodini Srpskoj. Jelačić je u Beču 29. srpnja vodio pregovore s predsjednikom ugarske vlade Batthyanyjem na kojima Mađžari nisu pristali na hrvatske uvjete.

Ban u govoru pred Hrvatskim saborom 4. srpnja 1848. godine

Hrvatska banska vojska je 31. kolovoza 1848. ušla u Rijeku i pripojila je Hrvatskoj. Započele su pripreme za rat s Mađžarima. U jeku tih priprema, 6. rujna, ban je dobio pismo kralja Ferdinanda V., kojim je vladar opozvao njegovu smjenu. Narednog dana Jelačić je Mađžarima navijestio rat, da bi 9. rujna stigao u Varaždin gdje se okupljala hrvatska vojska. Ban je 11. rujna započeo ratni pohod prešavši kod Varaždina Dravu, s oko 52000 vojnika. Tom prilikom je navodno uzviknuo: „Što Bog dade i sreća junačka“, što će postati i njegovo geslo. Stigavši u Čakovec, proglasio je pripajanje Međimurja Hrvatskoj, a mađžarske jedinice su se bez borbe povukle preko Mure. Hrvatska vojska je nastavila napredovati prema Pešti i 28. i 29. rujna došlo je do bitke kod Pákozda i Velenceza gdje je mađžarsku vojsku predvodio vrhovni zapovjednik Móga. Sukob je završio bez pobjednika, neodlučeno i sklopljeno je trodnevno primirje. Jelačić je pošao 1. listopada prema Beču ususret carskim četama. Ferdinand V. je javno podržao hrvatski upad u Ugarsku, raspustio je Ugarski sabor, imenovao je Jelačića povjerenikom, a zatim i vrhovnim zapovjednikom vojske u Ugarskoj. Proglasio je ratno stanje i podredio hrvatskom banu i 20000 austrijskih vojnika. Time je ban od borca za Hrvatsku, postao borac protiv mađžarske revolucije i bečkog ustanka. Spašavajući hrvatski opstanak od mađžarizacije, počeo se boriti i za spas Habsburgovaca.

U međuvremenu se rasplamsao ustanak u Beču, što je predstavljalo opasnost za dinastiju, pa je hrvatski ban krenuo k prijestolnici ugušiti ustanak, kome je u pomoć pohitala mađžarska vojska. Najveći vojni uspjeh Jelačić je postigao 30. listopada 1848. kada je na čelu hrvatske vojske kod Schwechata, potukao mađžarske čete, što je bilo ključno u slamanju bečkog ustanka, pa su Bečani bana slavili kao svog junaka. Mnogi časnici su nakon ove pobjede dali urezati riječ: „wir“, što na njemačkom znači „mi“, ali istodobno slova ove riječi predstavljaju i početna slova prezimena trojice slavnih generala Windischgrätza, Jelačića i Radetzkg, koji su slavljani kao spasioci Austrije. Nakon sloma bečkog ustanka, knez

Windischgraetz je imenovan vrhovnim vojnih zapovjednikom, tako da ban nije više mogao voditi neku politiku.

Početak prosinca, točnije 2. prosinca, došlo je do smjene na prijestolju. Novi car i kralj je postao mladi Franjo Josip, koji je odmah imenovao Jelačića gubernatorom odnosno namjesnikom Rijeke, kao i građanskim i vojnim namjesnikom Dalmacije. Kako je istodobno bio i zapovjednik u banskoj Hrvatskoj, te vojni zapovjednik Hrvatsko-slavonske vojne krajine, prividno je izgledalo da je došlo do ujedinjenja hrvatskih zemalja pod vlašću jedne osobe. Novi vladar Franjo Josip je namjeravao što prije oružjem skršiti mađarski otpor. U zimskom pohodu Jelačićeva vojska je nizala pobjede, kod Téténya je porazila i novog mađarskog vrhovnog zapovjednika Görgeya, te je 5. siječnja 1849. godine ušla u Budim i Peštu. I ako je izgledalo da je mađarski ustanak slomljen, u proljeće je došlo do preokreta ratne sreće, uslijedio je protuudar Mađara, kojima su pomogli i Poljaci. Ove snage su skršile srpsku pobunu u južnoj Ugarskoj, a u svibnju su preotele i Budim. Za ratne zasluge ban Jelačić je imenovan 13. ožujka 1849. generalom topništva i vrhovnim zapovjednikom Južne armije u jugoistočnom području Monarhije koja je brojala oko 72000 vojnika. On je okupio nove čete i 26. travnja je zauzeo Osijek, a zatim je provalio u južnu Ugarsku gdje je postigao neke uspjehe. Kod Hegyesa ga je nadmoćnim snagama zaustavio mađarski general Vetter i prisilio ga na uzmak u Srijem. Osvojio je i Bačku. Mađarski pokret je kapitulirao tek angažiranjem ruske vojske u kolovozu 1849. godine.

Još u tijeku revolucije, prije nego što je svladan mađarski pokret, vladar Franjo Josip je proglasio novi ustav, koji je bio oktroiran ili nametnut i donesen bez sudjelovanja predstavničkoga doma. Njime je praktično zaveden apsolutizam, centralizam i germanizacija. Sva vlast je bila usredotočena u Beču, tako da je propalo skoro sve za što se Jelačić borio. Nije krio svoje razočaranje i slaba mu je utjeha bila to što je bio proglašen počasnim građaninom Pešte, Beča, Požuna i Oldenburga. Caru je rekao kako u njegovoj zemlji nema ni jednog zadovoljnog čovjeka, a Bansko vijeće je natjerao da prihvati novi nametnuti ustav tek u rujnu 1849., kada je Hrvatskoj zaprijetio austrijski vojni upad. Banovim zalaganjem, Hrvatskoj su ostali priključeni Primorje, Rijeka i Međimurje, ali su od nje otrgnute tri srijemske oblasti, a Beč je zadržao i punu vlast nad Vojnom krajinom.

Društveno i kulturno djelovanje Josipa Jelačića

Još tijekom školovanja Jelačić je stekao široku naobrazbu. Bio je poliglot. Govorio je i pisao: hrvatski, njemački, mađarski, francuski, talijanski i latinski. Bio je i pjesnik. Tijekom svog bolovanja u mladosti je spjevao na njemačkom jeziku svoje najbolje pjesme koje su 1825. objavljene pod nazivom „Eine stunde der Erinnerung“ („Časak uspomene“). Njegovo poznanstvo s Demetrom i Ljudevitom Gajom presudno ga je i odlučno svrstalo uz narodnjake i ideju hrvatskog preporoda. U Ogulinu je u salonu svog pukovnika Scheckela širio narodnjačke ideje među časnicima i graničarima i često je pjevao najpoznatije hrvatske budnice uz pratnju na glasoviru. Od 1843. bio je predsjednik glinske podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, tih godina pisao je i za Danicu ilirsku. Jelačićevo rodoljublje je izazivalo pozornost tajne policije i zbog toga ga je dvaput oštro ukorio predsjednik austrijskog dvorskog ratnog vijeća. Prije polaska na vojnu u Varaždinskoj županiji je osnovao Zavod (Zakladu) bana Jelačića za nemoćne vojnike i njihove obitelji. Na njegov prijedlog je 17. prosinca 1849. osnovana Ozljeđenička zaklada za Trojednu Kraljevinu i Vojvodinu.

Banovim zalaganjem je 1850. osnovano Društvo za povjestnicu jugoslavensku, a Ivanu Kukuljeviću je omogućen istraživački rad arhivske građe značajne za hrvatsku povijest u Dubrovniku. Njegovom zaslugom je također 7. rujna 1850. Zagreb spojen u jedinstvenu općinu (ujedinjenjem Kaptola, Gradeca i Nove Vesi) i time je postavljen temelj modernoga grada Zagreba. Radio je za dobrobit i blagodat seljaka i inzistirao je na registriranju urbarijalne zemlje zadruga u zemljišnim knjigama kao zajedničkoga vlasništva. Uvodio je mirovne

pregovore za rješavanje sporova među članovima zadruga, a 1851. je u Beč poslao memorandum u svezi s diobom seljačkih zadruga. Uputio je 13. prosinca 1851. poziv za izgradnju Hrvatskog kazališta, u kojemu je prva predstava bila priređena 29. siječnja 1852. godine. U ovome kazalištu se 1894. godine među posljednjim predstavama izvodi romantičarska drama Roderik i Elvira, čiji je autor ban Jelačić. On zdušno podupire izdavanje školskih udžbenika na hrvatskom jeziku i stimulira rad autora. Njegovim nastojanjem Zagrebačka biskupija je uzdignuta na rang nadbiskupije 11. prosinca 1852., čime je praktično Crkva u Hrvata postala neovisna od ugarskog episkopata. Banovom zaslugom je Josip Juraj Strossmayer postao đakovački biskup. Jelačić ne posustaje u borbi za hrvatski jezik što i naglašava u dopisu ministru pravde u Beču Karlu Krausu od 8. travnja 1853. Podupire osnutak i povezivanje trgovačko-obrtničkih komora na području sjeverne Hrvatske. Protivi se uvođenju žandarmerije, a zalaže se za izgradnju cesta i željeznica, kao i unaprjeđenje gospodarske djelatnosti.

Obitelj i posljednje godine života Josipa Jelačića

Josip Jelačić je bio najstarije dijete svojih roditelja Franje i Ane. Imao je dva brata i jednu sestru. Bio je vrlo vezan s dvoje braće: Đurom (1805.) i Antunom (1807.), te sa sestrom Cecilijom (1809.), što svjedoče brojna pisma koja su razmjenjivali. Nakon revolucije 1848./49., na jednom pokladnom plesu u bečkom Hofburgu, Josip je susreo šesnaestogodišnju Sofiju Stockau, kćer grofa Georgea Stockaua iz Moravske. Unatoč velikoj razlici u godinama, smeđokosa gospođica je prihvatila udvaranje proslavljenog vojskovođe, tako da su već u travnju 1850. obavljene zaruke, a 22. srpnja u Napajedlu u Moravskoj je bilo vjenčanje. Nova banica se dobro uklopila u zagrebačko društvo iako nije znala hrvatski. Staza u Tuškancu kojom se šetala sa suprugom nazvana je 1852. u njezinu čast Sofijin put. Ban je 16. srpnja 1851. kupio vlastelinstvo Novi dvori. Prigodom vjenčanja vladara Franje Josipa I. ban je 12. srpnja 1855. odlikovan nasljednim grofovskim naslovom, a Sofija Jelačić Bužimski imenovana je kraljičinom dvorskom gospođom. Jedan od najsretnijih trenutaka njihova života zbio se na Božić 1855., kada je Sofija rodila kćer Anicu.

Ubrzo su nesreće pogodile obitelj Jelačić. Mala Anica je umrla od tifusa 1856., kada je imala svega devet mjeseci. Neutješni roditelji su je prevezli u Nove dvore, gdje je u kapelici Sv. Josipa bila i pokopana. Ban je iste godine počeo patiti od većih zdravstvenih tegoba. Osjećao je sve snažnije bolove kao i duševne muke. Patio je od bolova u želucu, paralize, nesanice i nervnog rastrojstva. Liječio se širom Europe, boraveći u mnogim lječilištima od Londona, Pariza i Beča do Ostendea i Zagreba. Od jeseni 1858. banov um je pokazivao znake pomračenosti, patio je od snoviđenja, a sve češće je nesuvislo govorio. U proljeće 1859. se vidjelo da mu se bliže posljednji trenuci. Interesantna je njegova izjava u posljednjim godinama života: „Ja sam zdrav, imam potpunu snagu tijela, a opet umirem. Austrija kojoj sam vjerovao me je ubila!“ Okrijepljen utjehom svetih sakramenata ban je preminuo u noći 19./20. svibnja 1859. okružen najmilijima, prijateljima i suradnicima. Uz njegovu samrtnu postelju bili su njegova supruga banica Sofija i brat Antun. Svečan i dirljiv sprovod obavljen je 26. svibnja 1859. godine. Njemu su nazočile mnoge ugledne osobe onoga vremena: nadbiskup Haulik i dva hrvatska grofa Erdödyi i Drašković. Pokopan je također u Novim Dvorima u kapeli Sv. Josipa, u Zaprešiću.

Karakter i značaj Jelačića u hrvatskoj i europskoj povijesti

Josip Jelačić je bio spretan, radin, uslužan, blag, pravedan, brižljiv, šaljive i vesele naravi. Snažno je obilježio vrijeme u kojemu je živio. Jelačić je bio jedna od najznačajnijih osoba u hrvatskoj povijesti. Bio je Hrvat, Ilirac, narodnjak. Bio je dobar vojskovođa, ali i kršćanin. Opravdano je reći da je bio donekle tragična ličnost. Tragika bana kao osobe i njegove povijesne uloge ogleda se u tomu što je nastojao spojiti interese slavenstva i

Habsburške monarhije, na koncu je bio izigran od strane države kojoj je služio i za koju je prolijevao krv. S jedne strane bio je veliki domoljub privržen svome narodu i ponosan na svoje podrijetlo, dok je s druge strane bio odgajan u duhu vjernosti jednoj multietničkoj monarhiji i dinastiji Habsburg oličenoj u osobi vladara iz te obitelji. To bi i mogao biti uzrok njegove razočaranosti i mnogih bolesti u posljednjim godinama života. Zbog toga i toliko proturječnih povijesnih sudova o njemu i njegovoj ulozi u povijesti, za mađarske povjesničare XIX. stoljeća on je bio izdajnik domovine. Ljevičari su ga također negativno ocijenili i ocrnili kao reakcionara, slijepo poslušnog slugu Bečkog dvora i konzervativne žuto-crne monarhije, čak i kao nedovoljno inteligentnog. Vodeći ljudi hrvatske politike i neki intelektualci u drugoj polovici XIX. i početkom XX. stoljeća, poput Ante Starčevića, Stjepana Radića, Antuna Gustava Matoša i Miroslava Krležu, imali su iznimno loše mišljenje o Jelačiću i smatrali su ga negativnom političkom ličnošću. Ovo negativno mišljenje o Jelačiću će se stupnjevito mijenjati. Počelo se razvijati poštovanje prema njemu i prema svemu što je učinio. Samog sebe je Josip Jelačić možda najbolje opisao riječima što ih je izrekao bratu Đuri 1858.: „Moje ime pripada povijesti; ona će o meni pričati, ali o onom što sam na srcu nosio, o onom ona neće moći ništa kazati.“ Vremenom je Jelačić izrastao u simbol hrvatskih težnja za jedinstvenom i samostalnom državom. Za većinu današnjih Hrvata on je svijetla ličnost, simbol borbe protiv tuđina, veliki nacionalni heroj, borac za nacionalne interese, čovjek koji je razumio dušu naroda i njegovo biće.

Još za života, Jelačić je doživio brojne počasti. Narod je o njemu pjevao uz gusle, a pjesnici su u njegovu čast stvarali stihove. Zagrebački trg Harmica je na prijedlog saborskog zastupnika Andrije Črnog, 23. lipnja 1848. nazvan Trg bana Josipa Jelačića. Zagrebački gradonačelnik Janko Kaumauf je još 1854. predložio da se Jelačiću podigne spomenik u centru grada. Gradsko vijeće je to odobrilo i počelo se s prikupljanjem dobrovoljnih priloga u veljači 1855. Na glavnom zagrebačkom trgu je 16. prosinca 1866. podignut i otkriven spomenik banu, koji je načinio kipar, bečki umjetnik Anton Dominik Fernkorn, a u bronci ga je u Beču izlio Čeh Röhlich. Konjanički kip je stajao tako da je ban držao uperen mač prema sjeveru, prema Mađarskoj. Nakon preko 80 godina postojanja na središnjem zagrebačkom trgu, a spomenik banu je u noći 25./26. srpnja 1947., na vandalski način odlukom komunističkih vlasti bio uklonjen. Od propasti ga je spasio dr. Antun Bauer koji je njegove dijelove spremio u podrum muzejske ustanove. Spomenik je restaurirao zagrebački obrtnik Željko Šelendić i on je 16. listopada 1991. vraćen na staro mjesto, ali je iz estetskih razloga okrenut na jug. Jelačićev trg je u komunističkoj Jugoslaviji bio preimenovan u Trg Republike, da bi 1991. dobio svoje staro ime.

U Austro-Ugarskoj, najljepša ulica u Petrovaradinu se zvala Jelačić Gasse, a nakon propasti dvojne Monarhije u Prvom svjetskom ratu ulica dobiva naziv Jelačićeva ulica. Jedan od petrovaradinskih trgova uz Dunav nosio je Jelačićevo ime. Komunističke vlasti su 1948. nastojale iz imena ulica, trgova i sjećanja ljudi skloniti i protjerati ime bana Jelačića. Na 200. obljetnicu rođenja bana Josipa Jelačića, 16. listopada 2001., Hrvatska pošta je izdala set poštanskih markica i dopisnicu sa spomenikom bana, a u njegovu rodnom Petrovaradinu je odbor za proslavu organizirao svečanu misu za bana, otkrivanje spomen-ploče na njegovoj rodnoj kući s natpisom: „U ovoj kući je rođen hrvatski ban Josip pl. Jelačić 16. X. 1801. godine“, te kulturno-umjetnički program kojem su nazočili brojni Petrovaradinci, drugi Srijemci, mjesne vlasti, Hrvati iz Bačke i gosti iz Hrvatske. Tom prigodom je tiskana publikacija „200. obljetnica rođenja bana Josipa Jelačića“. Posthumne počasti i popularnost bana i nakon smrti najbolje se zrcale u pokliču „Ustani bane, Hrvatska te zove!“, koji je prvi put zabilježen 1867. godine, a sastavni je dio pjesme „Ustaj bane“ iz 1906. Poznati skladatelji: Lisinski, Zajc, Livadić su stvarali mnoga glazbena djela nadahnuta Jelačićem. Uspomena na njega je sačuvana i u brojnim djelima hrvatskih slikara. U zagrebačkoj katedrali je 1985. postavljen brončani stojeći kip Josipa Jelačića, rad kipara Orlića, a u zgradi Hrvatskog sabora je

1997. postavljeno banovo brončano poprsje, rad S. Jančića. Lik bana našao se i na poštanskim markama koje su 1992. izradili Labaš i Šutej, te na novčanici od 20 kuna koja je 31. listopada 1993. puštena u optjecaj. Jelačićevim imenom je 1998. nazvana i Ratna škola Oružanih snaga Republike Hrvatske.

Umjetnička udruga „Plemićka mladež“ iz Zaprešića čuva uspomenu na hrvatskog bana Jelačića i kompleks Novih dvora i organizira „Dane plemstva“ u lipnju te Jelačić bal“ u zagrebačkom hotelu The Regent Esplanade u povodu obilježavanja obljetnice banova rođenja. Grad Zaprešić organizira obilježavanje obljetnice smrti Josipa Jelačića 20. svibnja, te „Dane Jelačića“ u listopadu. Dan banova rođenja, 16. listopada, ujedno se slavi i kao Dan grada Zaprešića. Srednja škola u Zaprešiću nosi ime Ban Josip Jelačić, a u Novim dvorima u Zaprešiću se također obilježava Dan Ratne škole ban Josip Jelačić u kojoj se školuju hrvatski vojni kadrovi. Športska natjecanja koja nose banovo ime su: natjecanje u tenisu u kategoriji do 14 godina „Kup ban Josip Jelačić“, turnir u preponskom jahanju „Kup ban Josip Jelačić“, koji organizira Konjički klub Trajbar iz Zaprešića, međunarodni taekwondo turnir Ban Jelačić u organizaciji TK Kuna iz Zaprešića, državni turnir u malom nogometu „Ban Josip Jelačić“ za osobe s posebnim potrebama u organizaciji športskog društva specijalni športovi „Olimp“. Rođendan bana Jelačića Hrvatsko nacionalno vijeće i hrvatska zajednica u Republici Srbiji obilježavaju kao svoj blagdan. U Petrovaradinu je 25. studenoga 2003. godine osnovano, odnosno obnovljeno Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo „Jelačić“. Ono ima pjevački zbor, tamburašku sekciju, a povremeno održava kulturno-povijesne i komemorativne manifestacije: „Sjećanje na naše velikane“.

Grobnica obitelji Jelačić u Novim dvorima kraj Zaprešića
Konjanički kip bana Jelačića izrađen 1866. godine u Beču

Jelačićevi Novi dvori su jedinstvena zaštićena kulturno-povijesna spomenička baština. Udaljeni su od Zagreba dvadesetak, a od središta Zaprešića 1,5 km. Na površini od 20,5 ha smješteni su dvorac, kapelica Sv. Josipa, grobnica obitelji Jelačić, stambene i gospodarske zgrade, perivoj, voćnjak, povrtnjak, obradivo zemljište i park-šuma. Novi dvori se spominju

već potkraj XVI. stoljeća kao jedan od plemićko-vlastelinskih dvorova u posjedu Zrinskih. U sudskoj ispravi iz 1852. navodi se 1611. kao godina utemeljenja. Dvorac je bio jednokatni plemićki dvor od drva, izgrađen u ranobaroknom stilu. Nakon Zrinskih, vlasnici Novih dvora bili su Čikulini, a poslije francuska plemićka obitelj Sermagei, zatim Festetići i grofovi Erdödy, a ban Jelačić ih je kupio u srpnju 1851. od kada se nazivaju Jelačićevi Novi dvori. Jelačić je dao preurediti dvorac u neogotičkom stilu, a oko dvorca je uređen i perivoj. Godine 1855. Jelačić je na livadi pokraj dvorca dao sagraditi kapelu Sv. Josipa u kojoj su pokopani njegova kći Anica, a kasnije i sam ban i njegov brat Antun. Dvorac je 1863. prešao u vlasništvo banova brata grofa Đure Jelačića. On je 1884. dao podići neogotičku grobnicu od bijeloga kamena u kojoj je pokopano 11 članova obitelji Jelačić. Novi dvori su ostali u vlasništvu obitelji Jelačić do 1934. kada su ih Đurine kćeri Vera i Anka Jelačić ostavile oporučno hrvatskom narodu kao dobrotvornu zakladu. Od tada se sve manje brinulo o dvorcu, a od 1945. je ostavljen da propadne. Godine 1978. bila je oskrvnuta i grobnica u kapelici, a 1991. je započela obnova kapelice.

BANSKO PISMO O UKINUĆU KMETSTVA

Mi baron Josip Jelačić od Bužima, ban hrvatski, slavonski, i dalmatinski, nj. apostolskoga veličanstva Ferdinanda I. cesara Austrijskoga, kralja Ugarskoga, Českoga, Lombardskoga, Mletačkoga, Dalmatinskoga, Hrvatskoga, Slavenskoga i Galičkoga, Vladimirske i Ilirske i t. d., pravi tajni državni savjetnik, feldmaršal-lajtnant, i u kraljevstvu hrvatskom nad celom vojskom i vojnom krajinom zapoviedajući general svemu hrvatskom i slavonskom narodu i puku od Boga pomoć i pozdrav.

Akoprem je već u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji proglašeno, da je svaka urbarialska daća, tlaka i desetina crkvena dotargnuta, Vi ipak bi sumnjati i bojati se mogli radi ove Vaše novo zadobijene pravice, iz toga uzroka, jer varhu toga u Vaših rukah nikakvoga pisma još dosad neimate, zato Mi, Ban hrvatski, slavonski i dalmatinski, kano Vaš od svetloga kralja naimenovani i postavljeni varhovni poglavar, i Vaših pravica branitelj, želeći Vas umiriti i osigurati, dajemo svim Vam, od hrvatsko-slavenskog naroda, koji ste dosada bili kmeti i gospodarski podložnici, ovo Naše otvoreno bansko pismo, s kojim Vam novo zadobijene Vaše pravice i slobodine, po kojih Vi skupa sa svim Vašim pokoljenjem za na vieke od tlake gospodske i svake daće urbarialske i desetine crkvene oslobođeni jeste, po jakosti i krieposti Naše banske časti i oblasti osieguravamo, obećavajući da Vam nitko ove Vaše sada zakonom dane i od premilostivog kralja potvrđene pravice i slobodine nikada više do vieka uzeti nemore i nesmije.

Varhu česa Vam i Vašem obojega spola odvietku ovo Naše vlastitom rukom podpisano, velikim banskim pečatom potvrđeno odparto pismo dajemo i podieljujemo u Zagrebu na dan svetoga Marka, to jest, dvadeset petoga travnja, godine hiljadu osam sto četardeset i osme.

Barun Jelačić Ban (s. r.) (JŠ, 206-207)

„MILI MOJ NARODE SRIJEMSKI“

To je prvi put što tebe u tvomej krugu pozdravlja ban Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. To je od mnogo stoljeća prvi put što imadeš bana kojega je i mati od roda tvogega rodila pod nebom tvojim; koji je sisao slavensko mlijeko te od djetinjstva svoga pa sve do sada plamtio ljubavlju za Domovinu svoju, koje mu je tvoj jezik i njegov, kojega razumiješ i koji tebe razumije. I to je ono što me najvećma usrećilo, kada je svijetli naš kralj, uslišivši želju naroda, postavio za bana ovih kraljevina. Poznavajući, naime, nepovoljni i do sada ugnjetavani položaj naroda moga, znajući za sve potrebe njegove, učini mi se podignuće moje na čast bansku kao sudbina, od Boga određena, koja neće da nevjesta ruka tuđinca još većma ogorča rane Domovine naše, već da joj jedared lijeka donese – domaće brižljivo srce, koje istinski osjeća dobro i zlo njezino. A u tome se nije prevarila, jer je u meni krepka volja da

se posvetim narodu mojemu. Ja ću živjeti neumorno se starajući za sreću i blagostanje njegovo no znat ću i umrijeti ako bude valjalo umrijeti za svoj narod.

Nadahnut ovom odlučnom krepkom voljom, došao sam i u tvoju sredinu, mili moj narode srijemski. Došao sam da te vidim, da se upoznam s tobom, koji si junaštvom, poštenjem i dobrotom svojom oduvijek dična čest kraljevina ovih. Došao sam: da vidim krasni i blagoslovljeni zavičaj moj i tvoj, da pozdravim tebe, žene i djecu tvoju, da sve vas primim u zaštitu i ljubav svoju, da razumijem želje tvoje i da čujem tegobe tvoje da se napokon s tobom baš svojski porazgovorim o svemu što ti je nužno i potrebno“.

(Iz Jelačićeva govora održanog
u Iloku 21. VII. 1848. godine na skupštini
Srijemske županije)

BANOVO PISMO BRATU ĐURI 1849.

Sva naša lijepa i bogata sela su razorena i zapaljena, nigdje čitave kuće i živog bića, svi zdenci pokvareni i zatrovani lešinama, nigdje drveta, lešine nepokopane i u raspadanju i u raspadaju, nikakve mogućnosti da ih se pokopa, jer su u visokim kukuruzima i ne vide se, tek kada se oćuti miris, zna se da u žitu ima poginulih. Vidio sam svojim očima jednu oveću gomilu koja je sasječena od naših... To je bio užasan prizor, sve pobijeno i teško ranjeno, ljudi mole kap vode, koje nigdje ne možeš dobiti, sve ogrezlo u krvi sa rasječenim glavama i rukama, a pomoći niotkuda, molili su da ih ubijemo, što nismo mogli da učinimo. Gledam ove jadnike i žalim ih, ali kad čovjek pomisli što su oni našim ljudima činili, tu prestaje milosrđe. Mislio sam da su novinske vijesti o tome pretjerane, sad žalibože vidim, da je još premalo rečeno. Sve crkve su razorene, dapače i grobovi otvoreni i lešine razbacane. U jednom bunaru u manastiru Kovilja bile su kosti generala Stanisavljevića pobacane, a na njih baciše dva kaluđera koje su kocima dotukli, ja sam svojim očima vidio ruku jednoga gdje ispod pijeska i kamena viri. I to se zove stoljeće civilizacije i slobode!

(Ovo je zapis o borbama vođenim u blizini Novog Sada i Petrovaradina koji je ostavio hrvatski ban Josip Jelačić u pismu svom bratu Đuri, koji je te 1849. ratovao u Italiji. U Petrovaradinu se tada nalazila postojbina mađarskih revolucionara, a Jelačić je tada na čelu svojih trupa kojima su se pridružili i vojvođanski Srbi nastojao zauzeti Petrovaradinsku utvrdu i grad.)

O autoru:

Dominik Deman rođen je 1977. u Novom Sadu, gdje je završio osnovnu i srednju ekonomsku školu. Diplomirao je na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 2003. godine, te na Teološko-katehetskom institutu u Subotici 2004. Živi u Subotici gdje predaje povijest u srednjoj školi. Magistrant je postdiplomskog studija na Odsjeku za povijest, smjer Opća povijest srednjeg vijeka Filozofskog fakulteta u Novom sadu. Uže područje njegova zanimanja usmjereno je na povijest srednjeg vijeka, povijest katoličke crkve i kršćanstva uopće. Objavio je više radova o značajnim Hrvatima (Josip Jelačić, Ilija Okrugić, Franjo Štefanović) i događajima iz povijesti Petrovaradina i Srijema, srednjovjekovnoj teologiji i dr., a tema magistarske teze je pozno-srednjovjekovna povijest franjevačkog reda i franjevac Jakov Markijski. Suradnik je *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*.

Dokument preuzet s Portala kulture Hrvata u Vojvodini www.zkvh.org.rs